

Милојка С. Рибаћ
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад

УДК 821.163.41.09 Капор В.
811.163.41'38
DOI 10.46793/Uzdаница21.1.127R
Оригинални научни рад
Примљен: 17. новембар 2023.
Прихваћен: 22. децембар 2023.

О ТИПОВИМА ГОВОРА У РОМАНУ *НЕБО, ТАКО ДУБОКО* ВЕСНЕ КАПОР¹

Айсиџракиј: У раду се са синтаксичко-стилистичког аспекта испитују модели преношења туђег говора у роману *Небо, иако дубоко* ауторке Весне Капор. Циљ је да се структурно опишу два граматикализована модела преношења туђег говора – управни и неуправни говор, као и да се идентификују постојеће модификације поменутих модела, уз осврт на стилске ефекте њихове употребе у роману који се жанровски приближава тужбалици. Аналитичко-дескриптивном методом издвојени су, према класификацији коју је начинио Милош Ковачевић (2012а, 2012б), следећи типови преношења туђег говора: 1) управни говор (основни модел), 2) неуведени управни говор или реплика дијалога, 3) слободни управни говор, 4) уведени слободни управни говор, 5) изречени и помишљени управни говор, 6) фрагментарни цитат или фрагментарни управни говор, 7) недословни управни говор, 8) управни монолошки говор, 9) неуправни говор (основни модел), 10) неконекторски неуправни говор, 11) експресивни неуправни говор, и 12) полууправни говор, при чему се као доминантни модел издваја слободни управни говор, имајући у виду специфичности које смо уочили на графостилемском плану.

Кључне речи: туђи говор, управни говор, неуправни говор, модификације основних модела, *Небо, иако дубоко*, Весна Капор, тужбалица.

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Прво дело којим се представила читалачкој публици, роман *Три самоће*, Весна Капор објавила је 2010. године, а потом су уследиле збирке прича *По сећању се хода као по месечини* (2014), *Венац за оца* (2018), као и кратка проза *Као што и вама желим* (2016). За поменута дела ауторка је добила награде „Лаза Костић”, „Милош Црњански”, „Данко Поповић” и „Кондир

---

¹ Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години број 451-03-68/2022-14/200198).

Косовке девојке”. За најновији роман, *Небо, иако дубоко*, објављен 2021. године, Весна Капор добила је награду „Меша Селимовић”, уз оцену критике да је ауторка још једном потврдила да својим особеним лирским приповедањем може досегнути најдубље антрополошке проблеме, не бежећи од аутентичне емотивне поруке.

Овај лирски роман тематизује страдање детета, па је, како у предговору наводи Ана Гвозденовић, „у основи тужбалица, саздана на вештом балансирању између нарицања и финог икања” (Гвозденовић, у: Капор 2021: 11). Стварносни предложак у роману јесте напрасна болест и смрт девојке Таре Сенице, у зиму 2019. године. У питању је пример „дела на граници, које грађу стварног живота, успомене, исповести, *реалије*, уводи у свет уметничке књижевности” (Гвозденовић, у: Капор 2021: 13).

Чињеница да дело Весне Капор, колико нам је познато, до сада није истраживано са лингвистичког или лингвостилистичког аспекта представља основну мотивацију за израду овог рада, у којем ћемо са синтаксичко-стилистичког аспекта анализирати моделе преношења туђег говора присутне у роману *Небо, иако дубоко*. Циљ нам је да структурно опишемо два граматицизована модела преношења туђег говора – управни и неуправни говор, као и да идентификујемо постојеће модификације поменутих модела, уз осврт на стилске ефекте њихове употребе. Аналитичко-дескриптивном методом настојаћемо да укажемо на доминантне моделе преношења туђег говора у жанровски веома нетипичној грађи, у којој се наратор сам декларише као *сен којој је дајто да бележи*. У прози Весне Капор књижевна критика већ је препознала усмерење на причање и рефлексiju, више него на делање и радњу, што је умногоме предодредило одабир и структуру типова говора.

У проучавањима туђег говора значајно место заузимају доприноси М. Бахтина, који је међу првима туђи говор дефинисао као „govor u govoru, iskaz u iskazu, ali istovremeno i govor o govoru, iskaz o iskazu” (в. Бахтин 1980: 128). Бахтин је издвојио директни и индиректни говор као два основна вида преношења туђег говора и упутио на основне разликовне црте међу њима, истакавши да се код индиректног говора „percipira samo *шта* govora a ne i *пјегово како*” (в. Бахтин 1980: 133). Са друге стране, директни говор пружа информацију о томе како је одређени исказ изречен, будући да садржи и његове емоционално-експресивне компоненте.

Резултате досадашњих репрезентолошких истраживања у србистици представила је Милка Николић у раду „Србистичка истраживања типова туђег говора током последње две деценије”. Поменута анализа обухватила је чак 60 чланака објављених између 1996. и 2019. године, на основу којих је установљено да су до сада дефинисане и теоријски спецификоване две граматицизоване и дванаест неграматицизованих форми управног и неуправног говора. Туђи говор највише је истраживан у оквиру књижев-

ноуметничког и публицистичког функционалног стила, и то са различитих аспеката: стилистичког, нараторског, методичког и контрастивног.

Посматрајући туђи говор као „сваки исказ некога лица који је укључен у ауторски текст” (в. Ковачевић 2012а: 13), у раду проводимо анализу ове сложене језичко-поетске категорије, ослањајући се на хијерархизовани систем критеријума класификације, представљен у раду „О граматичко-стилистичком терминосистему туђег говора” Милоша Ковачевића. У истраживањима форми преношења туђег говора ауторски и туђи говор посматрамо у њиховој узајамности, следећи тако основне поставке репрезентологије. Типове преношења туђег говора разликујемо најпре граматички, издвајањем формалних разлика у творењу модела преношења туђег говора, а потом и стилистички, сагледавањем разлога формалне варијантности издвојених типова. Посебно место приликом анализе заузимају ортографски критеријуми, „пошто се они неријетко јављају јединим диференцијалним критеријумима за поткласификацију говорно истоврсних модела туђег говора” (в. Ковачевић 2012а: 14). Очекујемо да ће се анализом утврдити фреквентна употреба модификација основних модела преношења туђег говора, и то понајпре управног говора, имајући у виду да се њиме могу пренети не само логички садржаји, већ и емоционално-експресивне компоненте израза, тј. његова афективна вредност.

2. АНАЛИЗА КОРПУСА

Роман представља *мозаик унутрашњих монолога*, интонираних као писма послата на онај свет. Смењују се гласови Тариних родитеља, младића са којим се забављала, свештеника и наратора, те је евидентно да је роман сачињен од различитих приповедачких перспектива. Прва целина романа доследно је исприповедана у првом лицу, будући да су у питању белешке из Тарине свеске, док је у средишњем делу романа присутна полифонија гласова.

Оно што се лако да уочити већ при првом сусрету са текстом јесте специфична употреба курзива као графостилемског маркера. Наиме, ауторка се курзивом примарно и доминантно служи да одвоји делове текста који припадају нараторки од гласова других ликова. Самим тим, у тексту наилазимо на примере у којима се унутар нараторкиног говора, обележеног италиком, говор других ликова издваја обрнуто од уобичајеног, употребом обичних слова: нпр. „*Сечену лубеницу, румену, држи у рукама, као бомбу, каже:* ни-

сам је још куповала, и каже, нека се охлади, *иа је некако са задршком, и сенком налик кајању, сџавља у фрижидер*" (61)².

У одређеном броју примера ауторка уз туђи говор наводи коментар којим приближава природу контекста и прецизира га додатним описима, које такође маркира италиком и ставља у заграде, као у драмском тексту: нпр. „Увече, увече смо тако знале, заједно, легнемо, ту, баш ту (*показује на местио на коме седим*), и гледамо филм." (61); „Али ја желим да сложим изнова сваки трен, твога времена (*загледа се у њрозрочно небо, нежно*)." (64); „Убрзо, после (*грхџи јој лас*) убрзо, на тај дан, на четрдесети дан од њеног одласка; умрла ми је мајка." (52); и сл.

Уведени примери дати су у циљу илустровања специфичног графости-лемског устројства анализираних прозе, у којој се наводници јављају готово по изузетку, а италики има, поред устаљене, да замени ортографске маркере, и веома спецификовану улогу у разграничавању читавих сегмената текста.

2.1. Управни говор представља граматикализовани модел дословног преношења туђег говора, формиран по принципу паратаксе. У његова нужна синтаксичко-правописна обележја спадају: а) ауторска дидаскалија или конферанса, б) говор лика и в) ортографски маркери пренесеног говора лика (наводници, црта или курзив) (в. Ковачевић 2012а).

Имајући у виду да је анализирана проза сва у знаку низања сећања и рефлексија, не чуди чињеница да у њој прави управни говор нема широку примену. Примери које смо забележили илуструју дословно преношење садржина записаних порука или познатих стихова, који се у тексту графости-лемски чешће означавају италиком него наводницима.

(1) Грлимо се и ти, малена моја, изговараш најчаробније речи, речи које сам, да их никада не заборавим, брзо исписала по полеђини: *Мама, ја њебе и њаџу волим више него себе. Срце бих своје ѡреоловила и дала та вама. И дах бих њи дала.* (29); Никад нисам кључеве ставио на њега, нисам желео да упропасти то мало блештаво сидро. И поруку: *Ни ѡмо где Сунце, излази, ни ѡмо где залази, срце ми је ѡмо где си ѡи.* (43); *Ширила си свейлосџи, радосџи и леџоџу, волећемо ѡе вечно, најисала сам, у ѡроџиџају.* (33)³; *Неџе у ѡиџи-ни сумрака, док се свейлосџи ѡси, Лорка ѡева: Кад умрем, ѡџавиџе балкон ѡџворен...* (31); Постоји та песма: *Једна је жена ѡрешла са мном реку...* која те обузме, и вуче, скоро у бесвесно стање. (57); „Одлетела си, мала сенице, одлетела брзо на небо плаво, да нас као звезда гледаш стално. Срешћемо се тамо..." написали смо у поздраву, мама и тата, заувек. (41); и сл.

2.1.1. Поред наведене структуре, управни говор могу карактерисати и својеврсне варијације, које настају изостављањем нужних конституената из

² Иза сваког примера наводимо број стране на којој се он налази, према издању изво-
ра наведених на крају рада.

³ Примери попут овог, у којима је италиком означен читав исказ, а не само пренесени
говор, део су целина које припадају нараторовом гласу у књижи, те их преносимо неизмењене.

граматикализованог модела. У случају када из структуре управног говора изостане ауторска дидаскалија настаје **неуведени управни говор**, за који се још користе термини **реплика дијалога** (Ковачевић 2012а: 20) и **одсечни дијалог** (Принс 2011: 129):

(2) *Мајши, њи сијурно вараш, смеје се Мали. Не варам. Како моју, носим се са сијрасијима. Ијак, мноћо њајшм, увек, око њричеиша.* (8); Мама, имам идеју, мама. Хајде да побегнемо. Али како то мислиш, питам. Веаћемо чаршаве и кроз прозор. Као у филму. Да, мало је опасно, знаш, али хајде сада да спавамо, сутра ћемо, смислићемо нешто. (29); Има нешто, сигурно, што желиш, кажи. Ништа, мама, ништа, само седи ту. (12); Мама, кажи да ћемо ићи у цркву, да запалимо свеће! Хоћемо, душо, на Богојављење, замишљаћемо жеље. (17); Наша јутра, пољубац на вратима; волим те, душо, и ја тебе, тата, баци пет, љубим. (20); Знаш већ, понеси јакну, мила, али мама, добро је, опусти се; ниси добро осушила косу, стави капу; мама, па мама, и те очи којима ме погледа, та неописива боја, смарагда и опала [...] (60); и сл.

Као што видимо, реплике се у делу Весне Капор нижу једна за другом, док друга графостилемска варијанта, у којој се реплике наводе једна испод друге, није забележена. Ауторска дидаскалија присутна је у прва два наведена примера, и то само у појединим репликама, док се даљи разговор наводи без њих. Разлог томе је чињеница да се без тешкоћа може утврдити коме говор припада, те би навођење ауторске конферансе било редундантно, како на комуникативном тако и на стилистичком плану. Специфичност овог подмодела преношења туђег говора огледа се у изостанку употребе ортографских маркера, што га приближава слободном управном говору и изискује константну читалачку фокусираност, неопходну за успостављање граница између говора различитих ликова, који се смењују. Имајући у виду, пак, да је ненавођење ортографских маркера у очекиваним позицијама одлика романа у целини, такав поступак сматрамо изразито стилогеним, са ефектом сликовитог представљања оживљених фрагмената сећања из прошлости у мислима ликова.

2.1.2. Као најфреквентнија варијација управног говора у роману *Небо, њако дубоко* издваја се **слободни управни говор**, који настаје када „из синтаксичке структуре управног говора од трију нужних компонената изостану ортографски маркери говора лика” (в. Ковачевић 2012а: 18). Даље, према критеријуму компонентне некомплетности слободни управни говор може бити **неуведени** (3а), настао „без икаквог приповедачевог посредовања (конферанси, знакова навода, цртица итд.)” (Принс 2011: 217), и **уведени** (3б), уколико је праћен ауторском дидаскалијом. У односу на говор лика, ауторска конферанса може заузимати све три позиције, те му може бити антепонирана, што је случај у највећем броју примера, постпонирана и интерпонирана.

(3а) Кад си била мала, сећаш се, била си моја птичица, и хранила сам те, тако. Отвори кљун, птичице, отвори кљун.⁴ И кљун, кљун, поклјучала птичица, све. Браво! (8–9); Отвараш очи, небеске боје; колико је сати? Погледај, на мом сату, које је време. (12); Шта се десило, оче Тоде? Шта се десило? Како може та језа из ходника да прогута такав осмех? Тај осмех, љубави моја, тај осмех којим ћеш се борити до краја. (16); [...] Њрелазим на софу, до ње, њрлим; сѣжем као дејте; Госјоде, ѣолико сам смрѣи видела; рајѣ ме је ѣекао, чујѣо ми срце. Ијѣк, сад, не најуѣиѣа ме ѣѣј бол у сѣомаку, никако, и сузе нам се мешају. Прѣи ѣуѣ смо се среде. А као да се одувек знамо. (16); Ту, једном, ту ће бити и мој дом; тако заједно, ту ћемо вековати. О, ко је мислио. Боже мој, ко је мислио, да ћемо тако, све троје, ту. Под ту крошњу; ко је мислио да ће тако бити, ко је мислио... (18); [...] стежеш се уз мене јако, најјаче што можеш, снагом маленог, исцрпљеног тела. Не идем, никуд не идем, остајем с тобом, љубави мамина, ту сам, остајем, остајем. (28); Погледамо се, где ћемо ноћас? Отворимо књигу, оловком насумично обележимо слово, и путујемо. (30); и сл.

(3б) Ауторска дидаскалија у антепозицији:

Кад кажем твоје име, он се тргне, каже, откуд сад то, види, види. (10); Кажем, а да прошеташ, кратко, с татом, да удахнеш мало свежине? (19); Брат је гледа, и каже, ти си се надрогирала? (24); Кажеш да, да, али град! (22); После, после ће рећи, да легнем ту, мало код вас, да се угрејем, хладно је. (19); Уђем, и видим: склупчана, каже, лоше ми је, лоше ми је, мама, нећу успети, мама, нећу успети да поновим све ово, и показује на отворене књиге; нећу успети... мама, осећа се болест, у ваздуху. (18); Кажеш, увече, кад сунце зађе, мрак свла да све, и топли ветар разноси мирисе, само Карађоз фали. Стварно, ево, чује се звук бича! (51); А онда, скувам две кафе, па кажем, сад ће мама, љубави, ево, ево, хајде да пијемо, заједно. (60); Говорим, волим те, сунце, волим те, сви те волимо, сви, с тобом смо, с тобом; ту смо, ми смо стално ту, не брине, ти се бори, само се бори (37); Кажеш, ја ћу постати облак, тата. (12); [...] откључам врата, пустићу те у полумрак ходника, и кажем, хајде, хајде, љуби те мама, јављај се – шта год да се дешава [...] (14); Изјутра, кажем, душо, иде мама да скува кафу, ставим шољу на сточић између слике, и себе, тако ту, верујем да осети мирис, да смо заједно. (30); После, после те тешке године, отац Тоде каже, дајте да нашу децу, из краја крстимо заједно. (16); [...] отац се сагнуо, рекао, шта год да буде у животу, довољно ће бити да се насмејеш; ти се само насмеј, и све ћеш моћи. (16); Кажеш, мама, дај ми руку. (8); [...] у Хитној кажу, обарајте температуру. (19); Кажеш да, да, али град! Ипак, ако обећаш да ћеш ме волети... размислићу. (22); Ипак, кад падне ноћ, увече, кажем, ближе смо, Сунце моје, ближе сам ти, за један дан. (25); Каже, пропашиће ми испитни рок. (24); Каже и отац Тоде, она сад има моћ да буде свуда и увек. Она вас чува. (18); И рекла је, рекла је, мама, свећице су се угасиле; Напокон, један лекар, између чијих се речи и очију отвара срце, у часу док стојимо у ходнику, каже, чекајте, доноси беле мантиле, и каже, имате два минута на два метра. (36); Стајале смо саме, ту, и рекла сам, жеље су у нама, љубави, пусти свећице. (17); [...]

⁴ Подвлачењем ћемо маркирати исказе неуведеног слободног управног говора (3а), односно елементе ауторске дидаскалије (3б).

ти ми шапућеш, доћи ће Деда Мраз, на мој рођендан, а ја нећу бити ту. (28–29); Говорила сам, говорила сам, све моје остављам теби. (27);

Као да ме посматра, и каже: хајде, хајде, нема предаје. (60); [...] будиш се, кажеш: мама, трне ми рука, мама, трне ми лице. (28); Рекла сам: докторе, молим вас, морам је видети, морам бити поред ње. (32); Међу нама, раскрило се тридесет година, ипак, мој син каже: снежне жене, знам све о вама. (7); Ширила је руке, и рекла: Знам да је мама тужна, али кажи јој, нека буде лепа, лепа. (68); Видим те, у сунчаном трену, у учионици, како обухваташ простор, и присутне, опијаш их и овијаш, речима: Немам више времена, а немате га ни ви. Потом се, лагано, окрећеш према прозору, загледана у бескрај, у плавет изван зидова, и кажеш: А, небо је тако дубоко. (89); Сећам се, одједном, како сам ти писао: жено моја, довешћу те, овде, на планину, направимо кућу, набавити козе, коње, краве... (21); У тишини, у којој минут премишљања траје вечност, чујем га: два сата, имате два сата. (29) и сл.

Ауторска дидаскалија у интерпозицији:

Но, добро, добро, кажем, иди, иди и поново те гурам напоље [...] (15); Кад си била мала, сећаш се, шапућем, била си ми помагач; прстићима хитро, разврстала у чиније, гозбу. (8); [...] нисам, рекла је, нисам, замислила жељу. (17); и сл.

Ауторска дидаскалија у постпозицији:

Гозба, гозба, понављала си. (8); [...] бебо моја, биће добро, кажем, а бојим се. (19); Мама, не иди, мама, плачеш, преплашеног погледа, стежеш се уз мене јако, најјаче што можеш, снагом маленог, исцрпљеног тела. (28); Бежи, сакриј се, кажем поново. (51); Мама, шапућеш, и горе ти дланови. Мама. Уздахнеш, и то је све. (8); Али, шта ће мене, сад, ико чувати, оче, ја желим само да ме нема, да ме нема, кажем. (18); Обичан грип, вероватно, кажу лекари. (10); Мама, тата, тихо каже. (37); Сунце моје, све је недовршено и вечно, кажем, сад, испред те фотографије. (31); Знам, зимске жене, каже мајка. (10); Драго ми је што сад, напокон, можемо разговарати, кажем. (10); Ако ће ико стићи до звезда, то ћеш бити ти. Кажем. (10); Ми ћемо се увек грлити, овако, посебно и чврсто, кад се сретнемо, кажеш. (21); Заједно, ићи ћемо заједно, понављаш, и цео свет смешта се ту, у нашу собу. (31); и сл.

Наведени примери уведеног слободног управног говора потврђују да модели са ауторском дидаскалијом у антепозицији пружају „највећи број графостилемских могућности, како у погледу употребе правописног знака за одвајање дидаскалије и говора лика тако и у погледу избора употребе великог или малог слова” (Ковачевић 2012а: 18). Наиме, у анализираном роману можемо издвојити две варијанте овог подмодела: 1) онај у којем иза ауторске дидаскалије долази двотачка, за којом следи мало (у знатно већем броју примера) или велико слово, којим започиње говор лика; и 2) онај у којем се ауторска дидаскалија дословно издваја запетом, а иза ње долази искључиво

мало слово. Потоњи тип реализације уочен је у највећем броју потврда и представља доминантну варијанту подмодела слободног управног говора у роману Весне Капор.

Као доминантно време глагола у ауторској дидаскалији издваја се презент, који се смењује са знатно ређим перфектом. Такав одабир упућује на свеприсутност туге за преминулом Таром и одраз је живих сећања на време проведено са њом. И сама тужбалица као књижевни жанр има такву улогу – да чува сећање на преминуле и уприсутњује их причом о њима.

2.1.3. Сви досад издвојени примери уведеног слободног управног говора у ауторској дидаскалији садрже неки од глагола из групе *verba dicendi*, које одликује семантичка компонента изречености, те стога можемо говорити о **изреченом управном говору**. Уколико, пак, глаголи у ауторској дидаскалији „једнозначно упућују на чињеницу да исказ говорника није изговорен” (Ковачевић 2012а: 21) ради се о **неизреченом** или **помишљеном управном говору** (в. Катичић 1986). И такве примере забележили смо у роману, при чему ауторка доследно не бележи ортографске маркере који би одвојили „неауторски” говор од ауторског. Курзив је, и у овом случају, маркер нараторкиног гласа у роману:

(4) О чему мислиш, питам се. (12); *Пробала си моју шубару, хћела сам да ићи кажем, не скидај је, носи.* (33); [...] мислим, ниси морала да допреш до те вести [...] (15); И мислим, не престајем да мислим, што сам отворила; како у тај час; ко је био тај непознати човек, злодух, тат, гласоноша? (15); Зваћу те, мислим. Добро је што нисмо више љути. (21); Номо homini lupus est... не мора бити тако, мислим. (23); *Свака вечност, има своју боју, мислим, док црпљу бескраја, савлађује ноћ.* (32); *Као да краја нема, овој пошастии ишћо је лећла на нас, мислила сам.* (41); Мислила сам, сигурно јој је потребна љубав, сад; да ме види, зна да сам ту, уз њу. (36); Мислили смо, од толико жудње, од толико жеља, од толике љубави, вратићеш нам се. (42); Променила си ме, заувек. Хтео сам да кажем, али је остало заглављено у грлу. Мислио сам, нема за тебе граница. Свет ти је мали. (43); И ми мислимо, обичан грип. (10); Проћи ће, мора проћи, ниси први пут болесна. Мислим, док се некакви бели ходници без лица, отварају, чим склопим очи [...] (13); и сл.

2.1.4. **Фрагментарни цитат** или **фрагментарни управни говор** остварује се у случајевима када се у ауторски или неуправни говор укључује само део говора лика. Весна Капор се овим моделом служи и приликом укључивања стихова познатих песника у ауторски говор или говор ликова, при чему делове стихова доследно маркира италиком. Занимљиво је то да су у роману нараторкин глас и наводи стихова познатих песника истоветно графостилемски маркирани, чиме се врши својеврсно умрежавање гласова, те остварује кохезија самога текста.

(5) Нисмо хтели да слушамо гласове који прете; нисмо волели страх; радовали смо се, сећаш се, обореном *невидљивом*? (55); [...] обећала нам је, кад изађе, водиће нас у провод, у *живој*. (44); Од толиких речи којима се може описати свет, и срце човеково, *црвено као њајрика*, одабрали смо бесмислену, недокончану радњу: морам. (6);

Немам више времена, а немате га ни ви. (6); Ништа није трајно у човековом животу; *све бежи од човека*. (22); Све што је могло, све, радили су. Ипак, *све је од сенке немоћније*. (45); Не знам, видим, само, да *све јо не зависи од мене*. (88); Лежи, ту баш, ту, и *ја се јо мерам, као да скрнавим месито на коме је анђео оставио њај*; и сузице јој теку. (24); и сл.

2.1.5. Поједини примери из анализираних романа показују да се унутар синтаксичке конструкције управног говора говорникове речи не морају увек преносити дословно, ако би то било комуникативно ирелевантно, већ се на њих упућује редусликованим деиктичким лексемама. Такав тип преносења туђег говора, у литератури одређен као **недословни управни говор**, илуструјемо следећим примерима, у којима елементе деиктичке цитатности истичемо подвлачењем:

(6) Понекад, знаш, узимам њене ствари, обучем, неку, пробам, она је говорила, мама, узми ово, или оно, пробај... већ смо мењале одећу. (27); Хеј, мами, хеј, мами, руменило, маскара, кремица, парфем, огледалце, руж, капа, ципеле, капутић... свиђа ми се, не свиђа, фантастично је, грозно је. Овде је одлична кафа, овде сладолед. Овде једна сличица, сад, одмах, хајде. Смех, смех, смех. Пробај ово, пробај да, да, и оно, хајде, хајде, па смех. (65); и сл.

2.1.6. Као посебну варијацију управног говора забележену у роману *Небо, иако дубоко* издвајамо и **управни монолошки говор**, који представља веома експресиван модел говора, који се одређује као „дијалог унутар једне личности” (в. Ковачевић 2012б: 317) или солилоквијумски говор. Веома фреквентна употреба овог говора у роману не чуди, с обзиром на то да се ради о моделу који доприноси постизању интроспективности, која је неопходна у процесу оживљавања личних рефлексивних, на којима се заснива читаво ово лирско *ијакње*.

Управним монолошким говором започиње прво поглавље књиге, насловљено „Пешчани сат сипи”, сачињено од бележака Таре Сенице за час Српског језика, које заправо представљају беседу чији су саставни део бројна реторичка питања. Реторичка питања саставни су део преиспитивања говора свих ликова у роману. Издвајамо следеће примере:

(7) Беседити, зар није једина и вечна човекова опсесија?
И живот човеков, зар није, тек, трен?
О чему вреди беседити? О правди? О љубави? О моралу? О чему? (5);
Коначно, ето, говорим о недостајању времена. Размишљам о томе колико ми је још остало да зборим, и док правим станку за удисај, оно протиче. (6);

Ако ѿемѿраѿиура не сѿага ѿосле ѿрећеѿ дана, аларманѿно је; обавешѿавају дежурне лекарске службе. Кад је ѿај ѿренѿѿак, за аларманѿно, ко може знаѿи? (11); Јечим, заѿомажем, грхѿим, кукам. Шѿа човека, све, може снаѿи, у сваком Божѿем часу! (11); Зашто смо тад отвориле врата, зашто тад? Као да смо пустиле у кућу... нешто. Можда нас је вребало; можда је без плана тако, тако... (15); Питам се, сад, кога има код куће тај глас? Да ли би и себи одговорио тако? (20); На Бадње вече, даље, шта сам радио? (23); Њен смех, ухваћен испод паукових мрежа, где је сад? (26); Шта ми је још остало на овом свету, шта? (31); Тог дана, док сам гледао одозго, са балкона, непомичне далеке кровове, светилке, ту испод, у белим ројевима снега, шта ли сам мислио? (34); Ко је могао знати, да тако може, да ће тако бити? (45); Возили су те на другу клинику, на снимање, дах ти је измицао; била си сама. Да ли су сестре биле благе, јесу ли разумеле да ти треба рука, обичан стисак, рука у руци? Јесу ли били с тобом, нежни? (45); Ничег се не сећам, тих дана. Како бих? Сви смо били болесни. (46); и сл.

2.2. Имајући у виду чињеницу да **основни неуправни говор**, оформљен према принципима хипотаксе, нема изражену емотивно-експресивну вредност, сасвим је очекивано што га бележимо у невеликом броју примера. У свима њима неауторов говор унутар конструкције неуправног говора има форму изричне зависне клаузе са везницима *да* и *како*, или форму зависно-упитне изричне клаузе која је саставни део обавештајне зависносложене реченице.

(8) [...] тај глас с друге стране, испитује ме, да ли кашље, цури ли нос, и сличне ствари (20); [...] добродушни возач пита до које тачке на Златибору да ме вози (21); После, у тој гужви, док се ватра распламсава, и мајка срећно трепће, и верује да нема такве ватре ни пре ни после те ноћи, питам се, због чега је пуштамо сваке године, изнова, да нас наговара. (23); Молила сам да ми допусте да боравим у болници. (36); Молимо вас, реците јој да долазимо, молим вас, реците да је волимо, да није сама, молим вас... унедоглед сам цвилела. (36); Писао ми је, да се разболео, још у авиону, да не зна како је претекао (46); Пишеш да је, тамо где си, влага неподношљива, да се мора пити само флаширана вода, и да је спарина таква ноћу – да је врелина дана спас. (51); и сл.

2.2.1. Као и модел управног, и основни модел неуправног говора подложен је бројним модификацијама, које су на плану стилогености и стилематичности уметнички изражајније. Основна модификација модела неуправног говора тиче се редукције везивног елемента зависне клаузе, чиме се мења њен морфосинтаксички статус. Стога, уколико из структуре модела неуправног говора изостане везник зависне клаузе, добија се **неконекторски неуправни говор**, који са основним моделом неуправног говора дели све граматичке особине, осим присуства везника (в. Ковачевић 2012а: 26).

(9) Мати је казала, живот иде даље, увек. Сусрећемо се и растајемо. (22); Ето тако, понекад мислим, ту је она, свуда око мене. И свуда сам с њом. (30); Кажу, чине све што могу. (35); Кажу, свесна је све време, и нада се буди у нама. (44); Кажете, имам два минута да беседим. (6); Кажем мајци, после, изгледала је некако сетно. Загледано у даљину. Некако, мало тужно. (10); Ако температура не спада после трећег дана, алармантно је; обавештавају дежурне лекарске службе. (11); Господ нас узима кад смо најспремнији за њега, каже неко, док покушава да ме теши. (49–50); Пусија су сва ња месија, где не сити-немо, а желимо, кажем јој. (26); [...] после тога, рекла сам, и земљу боли срце за нама. (58); и сл.

Примећујемо да и у неvezничкој зависносложеној реченици ауторска дидаскалија може заузимати антепозицију, постпозицију и интерпозицију. Усаглашавање категорије лица у глаголским облицима и присвојним и личним заменицама условљено је глаголом из ауторске дидаскалије (в. Катичић 1986: 349–351), што је у овом роману, у којем изостају наводници као ортографски маркери управног говора, основни критеријум за разликовање уведеног слободног управног говора који није афективно обележен и неко-некторског неуправног говора.

2.2.2. У веома малом броју потврда, у анализираном корпусу појављују се примери **експресивног неуправног говора**, унутар којег се задржава интерогативни облик зависносложених реченица неуправног говора, који се обележава упитником. Такав случај илуструју следећи примери:

(10) Питали смо, можемо ли ишта учинити, можемо ли? (43); Ето, кад се мало примириш, како тамни свод, кажем, прошао је још један дан, ближе сам ти, кад остане делић свести, кажем, куда ћемо ноћас, душо моја, куда ћемо? (32); Пијала сам ње, јесу ли њо сочива, или звезде у њвојим очима? (33); Знач, кад смо сазнали да ће доћи, маштали смо: Каква ће бити? (40).

Последњи наведени пример осликава појачани експресивни карактер, који се постиже укључивањем ортографских одлика управног говора у структуру неуправног говора. Такав подмодел неуправног говора, маркиран двотачком иза управне клаузе, после које следи велико слово, као и упитником на крају исказа, најисправније је, како наводи Милош Ковачевић (2012а), термилошки одредити као **полууправни говор**.

А да се експресивни неуправни говор може остварити и моделом не-некторског неуправног говора екскламативног типа, показује следећи усамљени пример: „Улазим у стан, и кажем, нећете веровати с ким сам се скоро видео!” (10).

3. ЗАКЉУЧАК

Проведеном анализом у роману *Небо, иако дубоко* издвојени су следећи типови преношења туђег говора: 1) управни говор (основни модел), 2) неуведени управни говор или реплика дијалога, 3) слободни управни говор, 4) уведени слободни управни говор, 5) изречени и помишљени управни говор, 6) фрагментарни цитат или фрагментарни управни говор, 7) недословни управни говор, 8) управни монолошки говор, 9) неуправни говор (основни модел), 10) неконекторски неуправни говор, 11) експресивни неуправни говор, и 12) полууправни говор. У складу са полазишном претпоставком, утврђена је фреквентна употреба модификација основних модела преношења туђег говора, и то понајпре управног говора, имајући у виду да се њиме могу пренети не само логички садржаји, већ и емоционално-експресивне компоненте израза, којима обилује овај роман.

Као доминантан модел преношења туђег говора издваја се уведени слободни управни говор, што је у складу са специфичним графостилемским устројством анализираних проза, у којој се наводници јављају готово по изузетку, а италики има, поред устаљене, да замени ортографске маркере, и веом спецификовану улогу у разграничавању сегмената текста.

Овакав избор аутора сматрамо изразито стилогеним и оправданим, будући да се њиме постиже померање читалачког фокуса са дословног фактографског низања дешавања на емотивну ангажованост и својеврсно учествовање у оживљавању сећања на Тару. Одједи прошлог времена, у којем је она још увек била ту, уприсутњују се, чиме се, кратким и сажетим резевима сећања, оживљава и она сама.

ИЗВОР

Весна Капор (2021): *Небо, иако дубоко: Писма за Тару*, Београд: Српска књижевна задруга.

ЛИТЕРАТУРА

- Бахтин (1980): М. Бахтин, *Марксизам и филозофија језика*, Београд: Nolit.
- Катичић (1986): Р. Катичић, *Синтакса хрватскога књижевног језика. Нацрт за граматiku*, Загреб: JAZU – Globus.
- Ковачевић (2012а): М. Ковачевић, О граматичко-стилистичком терминосистему туђег говора, *Српски језик*, бр. 17, 13–38.
- Ковачевић (2012б): М. Ковачевић, *Линџвостилистичка књижевної тџекстџа*, Београд: СКЗ.
- Николић (2020): М. Николић, Србистичка истраживања типова туђег говора током последње две деценије, *Српски језик*, бр. 25, 287–301.

Принс (2011): Dž. Prins, *Naratoški rečnik*, prevela s engleskog Brana Miladinov, Beograd: Službeni glasnik.

Milojka S. Ribać

University of Kragujevac
Faculty of Philology and Arts
Center for Scientific Research

ON TYPES OF SPEECH IN THE NOVEL *NEBO, TAKO DUBOKO* BY VESNA KAPOR

Summary: The paper examines models of reported speech in Vesna Kapor's novel *Nebo, tako duboko* from the point of view of syntax and stylistics. According to the classification by Miloš Kovačević, the following types of reported speech were identified in the novel: 1) direct speech (basic model), 2) direct speech without dialogue tags, 3) free indirect speech, 4) free indirect speech accompanied with narrator's voice, 5) free indirect speech introduced with *verba dicendi* and free indirect speech representing character's voices that are not spoken aloud, 6) direct speech which contains fragments of character's words, 7) direct speech containing deictic expressions instead of character's exact words, 8) monologic direct speech, 9) indirect speech (basic model), 10) indirect speech without subordinate conjunctions, 11) expressive indirect speech, which maintains interrogative form and question marks, and 12) semi-direct speech.

The dominant model used in the novel is the free indirect speech introduced with quotation marks or introductory expressions, which is in accordance with the specific graphostylemic features of the text. Quotation marks appear almost as an exception, and italics have a very specific role in demarcation of the text segments.

The author's choice is extremely stylogenic and justified, since it achieves a shift of the reader's focus from a literal factual sequence of events to an emotional engagement and a kind of participation in reviving the memory of Tara. The echoes of the past, the time she was still alive, are expressed with short and concise cuts of memory. Reviving the memory of Tara makes her alive in a way.

Keywords: reported speech, direct speech, indirect speech, modifications of basic reported speech models, *Nebo, tako duboko*, Vesna Kapor, lament.